

СЕМЕНЕНКО
Інна Максимівна
isemenenko@ukr.net

УДК 330.837:332.1

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ: СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА

д.е.н., доцент, завідувач
кафедри, Східноукраїнський
національний університет
імені Володимира Даля

INSTITUTIONAL SUPPORT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF A REGION: ESSENCE AND STRUCTURE

SEMENENKO Inna Maksymivna – Doctor of Economics, Associate Professor, East-Ukrainian National University after Volodymyr Dahl

Інститут є ключовим поняттям, яке описує предметну область інституційного забезпечення сталого розвитку. Для забезпечення сталого розвитку регіону необхідно створювати та використовувати відповідні інститути. Стаття присвячена дослідженню сутності і структури інституційного забезпечення сталого розвитку регіону. У статті відзначені вчені, які досліджували інститути, що забезпечують сталий розвиток регіону. Визначено, що існують різні класифікації інститутів залежно від їх ключових характеристик, які можна застосовувати і для класифікації інститутів, які сприяють сталому розвитку регіону. Узагальнено та виділено ознаки та види інститутів у різних науковців. Визначено інститути сталого розвитку, які згадуються у Порядку денному на XXI ст.

* * *

Інститут является ключевым понятием, которое описывает предметную область институционального обеспечения устойчивого развития. Для обеспечения устойчивого развития региона необходимо создавать и использовать соответствующие институты. Статья посвящена исследованию сущности и структуры институционального обеспечения устойчивого развития региона. В статье отмечены ученые, исследовавшие институты, обеспечивающие устойчивое развитие региона. Определено, что существуют различные классификации институтов в зависимости от их ключевых характеристик, которые можно применять и для классификации институтов, способствующих устойчивому развитию региона. Обобщены и выделены признаки и виды институтов у разных ученых. Определены институты устойчивого развития, которые упоминаются в Повестке дня на XXI век.

* * *

Introduction. "Institute" is a key concept that describes the subject area of institutional support of sustainable development. In order to promote the sustainable development in the region, it is necessary to establish and use the appropriate institutes. The possibility of using institutes for cultivation and dissemination the concept of sustainable development in various spheres is proved by examination of institutionalism by many scientists.

Purpose. The article is devoted to examining the essence and structure of institutional support of sustainable development of the region.

Results. Institutional support of sustainable development of a region should be provided by institutions that, for the most part, encourage managers and owners of enterprises to set goals based on the concept of sustainable development. Given that the concept of the institute is sufficiently general, any classification of institutes may in some way be adapted or used to classify the institutes, which promote sustainable development. Establishment of institutional support should take into account the national peculiarities and already existing formal and informal institutes. The article summarizes the characteristics and types of institutes of different scientists, which can be used for sustainable development support of a region. The article presents the types of sustainable development institutes and their recalling in Agenda 21.

Conclusion. Research of institutional support of sustainable development is rather fragmented. The existing classification of institutes can also be adapted and used to classify institutions that promote sustainable development of a region. Formal institutes play significant role in sustainable development of a region through the legislative regulation of enterprise activity etc. At the same time there is a large number of informal rules that encourage businesses to set goals, other than profit, and are therefore crucial to sustainable development of a region. The mechanism of public administration is very important for the implementation of sustainable development principles, however its role should not be absolutized, as cultivation of sustainable development culture at domestic enterprises is ensured mostly by informal institutes.

Ключові слова: сталий розвиток, інституційне забезпечення, інститут, формальні і неформальні інститути

Ключевые слова: устойчивое развитие, институциональное обеспечение, институт, формальные и неформальные институты

Keywords: sustainable development, institutional support, institute, formal and informal institutes

ВСТУП

Ключовим поняттям, яке описує предметну область інституційного забезпечення сталого розвитку, є поняття "інститут". З часу свого обґрунтування в інституціональному напрямі економічної науки серед вчених все ще немає єдиної точки зору відносно сутності

і структури інститутів, які утворюють суспільство та впливають на його розвиток. Виникнення інституціоналізму по суті є відповіддю на протиріччя в економічній науці, а саме протиріччя між неокласичних підходом та існуючими реаліями організації взаємодії між підприємствами (мікроекономікою), і поєднує економічні, соціальні, етичні, психологічні, правові проблеми.

Про можливість застосування інститутів для культивування та поширення в усіх сферах діяльності концепції сталого розвитку свідчить розуміння поняття інститутів багатьох вчених. Проте серед них немає єдиної думки стосовно визначення поняття інституту. Багатогранність цього поняття можна, зокрема, простежити у дослідженнях Л.В. Земцової, Є.І. Чернявської, Т.М. Качала, В.А. Мальгіна, Л.Р. Каменських, Г.О. Обиход, Ю.С. Кулик, М.Ю. Крило та можна побачити, що інститут подається як певні правила взаємодії індивідів [1], продукт свідомості людини та регулятор суспільних явищ [2], певний порядок людського буття або суспільний капітал [3], суттєві стійкі соціальні відносини, норми і правила людської поведінки [4]. Очевидно, що для забезпечення сталого розвитку регіону слід утворювати та використовувати відповідні інститути, які виступатимуть як певні елементи культури та суспільного життя і встановлюватимуть правила взаємодії індивідів та суб'єктів регіонального розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Розглядаючи концепцію сталого розвитку, очевидна необхідність застосовувати інструментарій концепцій інституціоналізму через те, що у концепції сталого розвитку якраз поєднані економічні, соціальні, екологічні проблеми, а вирішення цих проблем може бути лише у взаємозв'язку. Більш того, власники і керівники підприємств при цільовому управлінні не завжди є раціональними суб'єктами (акторами) і проявляють опортуністичну поведінку при покладанні цілей. А для забезпечення сталого розвитку їх необхідно "мотивувати" ставити цілі, узгоджені з цілями сталого розвитку. Тому важливим є результативне функціонування відповідних інститутів, які забезпечуватимуть поведінку підприємств як суб'єктів регіонального розвитку згідно концепції сталого розвитку.

Наявність дієвих інститутів є ключовим питанням для культивування ідеї сталого розвитку регіону, оскільки у такому разі присутній принцип добровільності у разі врахування цілей груп інтересів підприємства та цілей сталого розвитку. Отже, метою статті є дослідження сутності і структури інституційного забезпечення сталого розвитку регіону.

РЕЗУЛЬТАТИ

У контексті необхідності культивування концепції сталого розвитку в суспільстві доречним є результати дослідження В.А. Мальгіна та Л.Р. Каменських, які визначали інститут як найбільш суттєві і стійкі соціальні відносини, норми і правила людської поведінки в економічній, соціальній та будь-якій іншій сфері, що визначають стимули та встановлюють обмеження діяльності особи [4, с. 13-14]. Згодні з традиційним загальним розумінням інститутів як певних "правил гри", які повинні виконуватися на рівні усвідомлення всіма суб'єктами регіонального розвитку та повинні враховуватися під час формування зв'язків між суб'єктами, що сприяє нівелюванню відмінностей в індивідуальній поведінці і робить поведінку окремих суб'єктів передбачуваною. Але висунута В.А. Мальгіним і Л.Р. Каменських теза про те, що, "якщо хтось спрямовує свої зусилля на нерезультативну діяльність, це означає, що склалися такі інститути, які заохочують саме таку по-

ведінку" [4, с. 13-14], є дещо суперечливою, оскільки наявність інститутів, які орієнтують на певний тип поведінки, ще не означає однозначного сприйняття такої поведінки з боку суб'єктів, оскільки мотиваційна сфера будь-якого суб'єкта є значно ширшою за цілеспрямований вплив будь-якого інституту. Крім того, усвідомлена діяльність суб'єкта є результатом впливу не лише одного інституту, а їх сукупності, водночас внаслідок самоорганізації у функціонуванні інститутів їхні цілі також можуть між собою різнитися. Так, інституційне забезпечення сталого розвитку регіону повинно мати такі інститути, які здебільшого заохочують керівників та власників підприємства (суб'єктів цілепокладання) встановлювати цілі з урахуванням концепції сталого розвитку.

Деякі вчені поряд з поняттям "інститут" пропонують використовувати поняття "інституція", характеризуючи відмінність між ними рівнем формалізації правил. Зокрема, згідно з Г.О. Обиход, інституціоналізація заснована на двох базових поняттях: інститути (держави, корпорації, організації, установи) та інституції (як норми і правила) [5]. Такої ж думки дотримуються Ю.С. Кулик і М.Ю. Крило, які у дослідженні інституційного забезпечення сталого розвитку регіону також виділяли інститути та інституції, та зазначали, що "інституції" – це норми, традиції, звичаї поведінки у суспільстві, які забезпечують його поступальний розвиток, тоді як "інститути" – це закріплення норм і звичаїв у вигляді законів, організацій, установ, що впливають на стан соціоекологічної рівноваги в умовах стимулювання сталого розвитку регіону [6]. На противагу зазначеним вченим А.М. Хамідулїна не розглядає окремо поняття інституції, а лише розділяє їх на інститути-організації та інститути-правила, норми. А.М. Хамідулїна визначає інститути як історично укладені правила, норми, традиції соціальних відносин між індивідуумами, структуровані в адекватні громадські організації, а також механізми їх становлення і функціонування [7], але виділяє два основних зазначених вище напрями.

Крім існуючої у науковців дискусії стосовно сутності інститутів та їх впливу на діяльність окремих суб'єктів відкритою та слабоструктурованою залишається проблема типології інститутів. Водночас структуризація інститутів, які сприяють сталому розвитку у наукових дослідженнях приділяється зовсім недостатньо уваги. Але з погляду на те, що поняття інституту є достатньо загальним, будь-яку класифікацію інститутів певним чином можна адаптувати або використати і для класифікації інститутів, які сприяють сталому розвитку, що і роблять у своїх дослідженнях більшість науковців, які звертаються до проблеми інституційного забезпечення сталого розвитку.

Існують різні класифікації інститутів залежно від їх ключових характеристик. Більшість авторів поділяє інститути на формальні та неформальні. А проте слід погодитися з думкою Д. Нортона, яким визначено, що закони, як формальні норми, можуть бути змінені протягом короткого часу, а неформальні норми змінюються поступово. У цьому разі саме неформальні норми створюють легітимну основу для дії законів, а революційні зміни останніх часто призводять до результатів, що відрізняються від очікуваних [8]. Дійсно,

перехід економіки регіонів України матиме свої особливості порівняно з регіонами інших країн. Тому формування інституційного забезпечення має відбуватись з урахуванням вітчизняних особливостей та вже наявних формальних і неформальних інститутів.

Окрім поділу інститутів на формальні і неформальні, деякі вчені схиляються до можливості виділення певних інституціональних рівнів. Зокрема, Л.В. Земцова пов'язувала функціонування формальних та неформальних інститутів з певними рівнями управління: частина неформальних інститутів регулюють відносини суб'єктів на нижчому (побутовому) рівні і за суттю відображають поведінкові норми; формальні інститути визначають систему суспільного устрою, належать до інститутів вищого рівня і, як правило, закріплюються у Конституції [1]. Стосовно рівнів управління вчені схильні поділяти інститути на державні і недержавні, що ототожнюється з попередньою їх класифікацією. Наприклад, Ю.С. Кулик та М.Ю. Крило наголошували, що державні інститути є формальними інститутами вищого рівня, а взаємодія державних, правових, ринкових та громадських інститутів має лежати в основі формування принципово нового організаційно-інституційного середовища [6, с. 153]. Проте таке виокремлення звісно не є остаточним, а на формування нового інституційного середовища для сталого розвитку регіону впливає більша кількість інститутів (у т.ч. політичні інститути, інститут релігії, виховання тощо).

На підтвердження необхідності самоорганізації в інституційному забезпеченні сталого розвитку регіону на засадах цільового управління підприємствами слід визнати, що дійсно формальні інститути грають значну роль у сталому розвитку регіону через законодавче регулювання діяльності підприємств (екологічний податок, рентні платежі, забезпечення гідних умов праці тощо). Але в останніх збрутках вітчизняних науковців, які спробували розробити Доктрину збалансованого розвитку "Україна 2030", зазначено, що "стара парадигма державного управління є ключовим чин-

ником гальмування розвитку", насамперед, через відсутність процесу десовєтизації [9, с. 23]. Отже, нинішні державні інститути та адміністративні основи їхнього функціонування вже не годні забезпечити збалансований, а значить, і сталий розвиток країни та її регіонів. Крім того, існує значна кількість неформальних норм, які спонукають підприємства встановлювати цілі, інші за отримання прибутку, і тому є визначальними для сталого розвитку регіону. Впровадження культури сталого розвитку (культування сталого розвитку) на вітчизняних підприємствах забезпечується саме неформальними інститутами, оскільки відсутні законодавчі врегулювання стосовно впровадження окремих інструментів сталого розвитку, зокрема концепції соціальної відповідальності підприємства.

Деякі дослідники спробували виявити певні характеристики інститутів сталого розвитку. Зокрема, Дж. Шпангенберг, С. Пфал, К. Деллер у своєму дослідженні приділяли увагу таким політично значимим суспільним правилам, які наведені в Порядку денному на XXI ст., як найбільш авторитетний документ стосовно сталого розвитку, тобто на експліцитні (чітко сформульовані) інститути сталого розвитку. З цієї позиції вони виділили дві характеристики інститутів сталого розвитку, які можуть використовуватися як аналітичні критерії для ідентифікації таких інститутів: вони сприяють прийняттю рішень, які задовольняють різні явні і неявні цілі сталого розвитку, та сприяють виконанню таких політичних рішень. Ці критерії дослідники застосували до Порядку денного на XXI ст. з метою визначення інститутів, зазначених явно як інститути у тексті документу або без посилання на це значення, та встановлення, чи дійсно запропоновані головним документом інститути підходять для прийняття рішень щодо сталого розвитку. Водночас автори зазначають про три різних визначення інститутів: як систему правил (включаючи організацію), як механізми, як інституційні орієнтації (табл. 1) [10].

Таблиця 1

Згадування інститутів сталого розвитку у Порядку денному на XXI ст. [складено за [10]]

Вид	Елементи	Присутність у документі
Ідеї	Загальні очікування суспільства, цінності, ідеї, принципи	Явна і неявна
Інститути як інституційні орієнтації	Норми, філософія	Явна, але не названі інститутами
Інститути як інституційні механізми	Адміністративні, політичні та соціальні процедури, правові норми	Явна
Інститути як організації	Структуровані тимчасові або постійні організації з явними і неявними внутрішніми правилами	Явна

Під інститутами як організаціями Дж. Шпангенберг, С. Пфал, К. Деллер розуміли організації, які структурують вибір дій індивідуальних, корпоративних та інших колективних суб'єктів (акторів) у суспільстві. Вони включають організації, які впливають на всіх суб'єктів або груп суб'єктів у суспільстві, якщо вони безпосередньо або через цих суб'єктів мають значний вплив на суспільство в цілому. Організації також можуть бути описані як системи правил. Друге визначення інститутів як механізмів, на думку авторів, являє формальну систему правил і вказує на те, як вони повинні сприяти сталому розвитку. Інститутами

у цьому сенсі є, наприклад, конституційні правила, організаційні правила та постійні накази державних органів, асоціацій, спілок, громадських організацій тощо, письмові угоди, а також податкове законодавство. Інститути у цьому разі пропонують конститутивні та регулюючі правила, які визначають склад суб'єктів, інституціональні ролі, відкривають або закривають доступ до політичних рішень, обмежують діяльність та формують очікування. У цьому контексті "Порядок денний на XXI століття" переважно стосується процесів, ініційованих або запланованих організаціями, тим самим доповнюючи динамічність ста-

тичне сприйняття інститутів. Ці інституційні механізми стосуються значно ширшої "області", ніж самі організації. Отже, інститути як механізми – це явні або формальні системи правил, які визначають вибір дій індивідуальним або колективним суб'єктом у суспільстві. Третє визначення інституту як системи орієнтацій під інститутом має на увазі неявні або неформальні системи правил, які визначають вибір дій індивідуальними або колективними суб'єктами у суспільстві. Ці інститути включають системи орієнтацій, які застосовуються до всіх суб'єктів або груп суб'єктів у суспільстві та систем правил, які застосовуються до конкрет-

них колективних суб'єктів, якщо ці правила за допомогою цих суб'єктів мають значний вплив на суспільство в цілому. Організації, механізми та орієнтації можна описати як системи неявних правил [10]. Отже, по суті поділ інститутів сталого розвитку на інститути-організації, інститути-механізми та інститути-орієнтації відображає поділ інститутів на формальні і неформальні системи правил, які окреслюють рішення суб'єктів регіонального розвитку задля сталого розвитку регіону. Узагальнення ознак та видів інститутів у різних науковців наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Узагальнення ознак та видів інститутів у різних науковців

Автори	Ознака / критерій	Види
Д. Норт [8], А.М. Хамідуліна [7], Є.І. Чернявська [Ошибка! Источник ссылки не найден.]	Формалізація	Формальні та неформальні
Л.В. Земцова [1]	Рівень	Нижчого і вищого рівнів
Є.І. Чернявська [2]	За видом суспільних відносин	Економічні, ідеологічні та політичні
Дж. Шпангенберг, С. Пфал, К. Деллер [10]	За типом впливу на сталий розвиток суб'єкту	Інститути-організації, інститути-механізми та інститути-орієнтації

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження в галузі організації інституційного забезпечення сталого розвитку регіону мають фрагментарний характер. Різні автори здійснюють спроби виділити інститути стосовно розвитку економічних об'єктів різного рівня. Усі ці спроби можна узагальнити та виділити дослідження, які розглядають інституційне забезпечення сталого розвитку.

Саме поняття інститут має досить широке значення, а у самому загальному сенсі, під інститутом розуміють певну сукупність правил, які визначають поведінку суб'єкта та можуть окреслювати напрями дій і встановлювати обмеження на певну діяльність, що визначає деяку роль інститутів. Існуючу класифікацію інститутів можна адаптувати та використовувати і для класифікації інститутів, які сприяють сталому розвитку регіону.

Інституційні зміни постійно відбуваються в економічній системі. У цьому разі складність цих змін відповідає принципу емерджентності, тобто відповідає складності самої економічної системи. У разі переходу регіону до сталого розвитку необхідні такі зміни у структурі інститутів, які забезпечуватимуть врахування положень концепції сталого розвитку в цільовому управлінні підприємством. Механізм державного управління є дуже вагомим для впровадження принципів сталого розвитку, не слід абсолютизувати роль держави у цих процесах, оскільки неформальні інститути грають значну роль у забезпеченні сталого розвитку регіону.

Список використаних джерел

1. Земцова Л.В. Институциональная экономика. Томск: Эль Контен, 2012. 168 с.
2. Чернявська Є.І. Реструктуризація підприємства в умовах трансформаційної економіки. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2004. 264 с.
3. Качала Т.М. Сучасні особливості та інновації в інституційному розвитку економіки країни. Економіка та

держава. 2011. № 12. С. 4-6.

4. Мальгин В.А., Каменских Л.Р. Трансформация институтов в современных условиях. Актуальные проблемы экономики и права. 2009. № 3(11). С. 12-17.

5. Обиход Г.О. Институционализация экологической безопасности Украины. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, Логос, 2016. 304 с.

6. Кулик Ю.С., Крыло М.Ю. Концепція сталого розвитку регіону: організаційно-інституційне забезпечення. Сборник научных трудов "Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ". Винница: ДонНУ, 2014. С. 153-156.

7. Хамидулина А.М. Институциональное обеспечение сбалансированного развития муниципальных образований в регионе. Современные проблемы науки и образования. 2012. № 2. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=5932>

8. Норт Д.К. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М.: Фонд экономической книги "Начала", 1997. 180 с.

9. Україна-2030. Доктрина збалансованого розвитку. Львів: Кальварія, 2017. 128 с.

10. Spangenberg J., Pfahl S., Deller K. Towards indicators for institutional sustainability: lessons from an analysis of Agenda 21. Ecological Indicators. 2002. № 2. pp. 61-77.

References

1. Zemtsova L.V. Institutional Economics. Tomsk: El Content, 2012. 168 p. (in Russian)
2. Chernyavska Y.I. Restructuring of an enterprise in conditions of transformation economy. Luhansk: V. Dahl EUNU, 2004. 264 p. (in Ukrainian)
3. Kachala T.M. Modern features and innovations in the institutional development of the country's economy. Economy and the state. 2011. № 12. pp. 4-6. (in Ukrainian)
4. Malgin V.A., Kamenskih L.R. Transformation of institutions in modern conditions. Current problems of economics and law. 2009. № 3 (11). pp. 12-17. (in Russian)
5. Obykhod H.O. Institutionalization of ecological safety of Ukraine. Kyiv: State University of Science and Technology of the NAS of Ukraine, Lohos, 2016. 304 p. (in Ukrainian)
6. Kulyk Y.S., Krylo M.Y. The concept of sustainable development of the region: organizational and institutional support. Collection of scientific papers "Problems and

prospects of development of cooperation between the countries of Southeastern Europe within the framework of the Black Sea Economic Cooperation and GUAM". Vinnytsia: DonNU, 2014. pp. 153–156. (in Ukrainian)

7. Hamidulina A.M. *Institutional support of balanced development of municipalities in the region. Modern problems of science and education. 2012. № 2. URL: <https://www.science-education.ru/en/article/view?id=5932>. (in Russian)*

8. Nort D.K. *Institutes, institutional changes and functioning of the economy. Moscow: Fund of the Economic Book "Beginnings", 1997. 180 p. (in Russian)*

9. *Ukraine-2030. The doctrine of balanced development. Lviv: Calvary, 2017. 128 p. (in Ukrainian)*

10. Spangenberg J., Pfahl S., Deller K. *Towards indicators for institutional sustainability: lessons from an analysis of Agenda 21. Ecological Indicators. 2002. № 2. pp. 61-77.*